

İmâmet Anlayışının Ontolojik Temeli Olarak Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın Evliliği

The Ontological Foundation of the Concept of Imâmate: The Marriage of 'Alî and Fâtima

SALİHA ÖZDEĞİRMENÇİ

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı

PhD, Ministry of Education

İstanbul, Türkiye

sozdegirmenci@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4728-2805

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 26. 09. 2024

Kabul Tarihi | Accepted: 10. 12. 2024

Yayın Tarihi | Published: 15. 12. 2024

Atıf / Cite as

Özdeğirmenci, Saliha. "İmâmet Anlayışının Ontolojik Temeli Olarak Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın Evliliği". *Van İlahiyat Dergisi* 12/21 (Aralık 2024), 144-160. <https://doi.org/10.54893/vanid.1556419>

Özdeğirmenci, Saliha. "The Ontological Foundation of the Concept of Imâmate: The Marriage of 'Alî and Fâtima". *Van Journal of Divinity* 12/21 (December 2024), 144-160. <https://doi.org/10.54893/vanid.1556419>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

İmâmet Anlayışının Ontolojik Temeli Olarak Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın Evliliği

Öz

Hz. Fâtıma hem dinî hem de tarihî açıdan İslâm toplumunda önemli bir figür olup, özellikle Şîa inancında masumiyet ve kutsallığın sembolü olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, onun Hz. Ali ile olan evliliği, Şîa teolojisinde yalnızca iki büyük şahsiyetin birleşimi değil, aynı zamanda imâmet zincirinin başlangıcını temsil eden ilâhî bir akit olarak değerlendirilmektedir. Şîa kaynaklarına göre, bu evlilik Allah'ın iradesi doğrultusunda gerçekleşmiş ve Hz. Peygamber'in onayı ile kutsal bir boyut kazanmıştır. Evlilik, Hz. Ali'nin hilafet üzerindeki meşruiyetini pekiştiren önemli bir unsur olarak da öne çıkmıştır. Bu makale, İslâm tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile olan evliliğini, Şîa kaynakları çerçevesinde incelemeyi ve sonraki dönemlerde yaşanan dinî-siyasî olayların bu evlilikle ilgili anlatılara etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Hicrî ikinci ve üçüncü yüzyıllarda kaleme alınan Sünnî kaynaklarda, Hz. Fâtıma'nın biyografisine dair sınırlı bilgilere rastlanırken, dördüncü yüzyıldan itibaren özellikle Şîa kaynaklarında, hayatının belirli dönemleriyle ilgili çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Bu yüzyıldan itibaren Şîi yazarların eserlerinde Hz. Fâtıma'nın biyografisinde Şîi inancının etkileri belirginleşmiştir. Bu süreçte, Hz. Fâtıma'ya atfedilen roller Sünnî kaynaklardan farklılaşmaya başlamıştır. Bu anlatılarda, Hz. Fâtıma'nın doğumu, evliliği ve babasının vefatından sonraki kısa yaşam süresindeki olaylara odaklanılmaktadır. Sünnî kaynaklar, evliliğiyle ilgili yalnızca birkaç rivayet sunarken, Şîa literatüründe bu evlilik ontolojik bir anlam kazanarak ilâhî bir nitelik taşımaya başlamıştır. Rivayetlerde, Hz. Fâtıma ile evlenme talebinde bulunmuş ancak teklifleri reddedilen ilk halifelerle Hz. Ali'nin evliliği arasında yaşanan tercih, sonraki süreçte hilafet tartışmalarına yansımış ve imâmet inancının başlangıç noktası olmuştur. Evlilik, ilk dönemlerde Hz. Ali ile ilk halifeler arasındaki, sonraki dönemlerde ise Şîi gruplarla olan dinî ve siyasî çekişmelerin sembolü olarak görülmektedir. Makale Hz. Fâtıma'nın evliliğini tarihsel ve teolojik bağlamda inceleyerek, bu evliliğin hem dinî hem de siyasî açıdan taşıdığı anlamları ortaya koymaktadır. Bu rivayetlerin mezhepsel farklılıklar doğrultusunda nasıl geliştiği ve zamanla nasıl dönüştüğü, sosyokültürel ve politik unsurların bu anlatılara etkisi bağlamında eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Yapılan incelemeler sonucunda, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin evliliğinin, İslâm tarihindeki dinî ve siyasî olaylar üzerinde belirgin etkiler yarattığı görülmüştür. Şîa kaynakları, bu evliliği ilâhî bir emrin tecellisi olarak değerlendirirken, Hz. Fâtıma'nın ve Hz. Ali'nin karakteristik özelliklerini, imâmetin meşruiyetini pekiştiren unsurlar olarak sunmaktadır. Evliliğin, imâmetin ontolojik temellerini oluşturduğu ve Şîa inancının temel taşlarından biri haline geldiği tespit edilmiştir. Sünnî kaynaklarda ise evliliğin daha çok ailevî bir olay olarak ele alınması, iki mezhep arasındaki farklı bakış açılarını ortaya koymaktadır. Bu durum, evliliğin tarihsel anlatılardaki farklılıklarını net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Rivayetlerde, Hz. Fâtıma'ya evlenme teklifi yapan ilk halifelerin reddedilmesi, hilafeti hak etmediklerine dair alt bir mesajın oluşmasının neden olmuştur. Bu düşünce, zamanla evliliğin Şîa teolojisinde ilâhî bir nitelik kazanmasına ve imâmetin sembolik bir temsili haline gelmesine yol açmıştır. Ayrıca, Sünnî kaynakların evliliği daha basit bir bağlamda ele alması, Şîa kaynaklarındaki derin teolojik analizlerle zıtlık göstermektedir. Sonuç olarak, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin evliliği, İslâm toplumunun dinî ve siyasî dinamiklerini etkileyen kritik bir olay olarak karşımıza çıkmakta ve iki mezhep arasındaki farklı anlayışları derinleştirmektedir. Evlilikle ilgili anlatılardaki farklılıklar, dinî ve tarihî anlatıların sosyal ve politik unsurlar tarafından nasıl şekillendiğine dair güçlü bir örnek sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Şîi Teolojisi, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Evlilik, İmâmet

The Ontological Foundation of the Concept of Imâmate: The Marriage of 'Alî and Fâtima

Abstract

Fâtima is an important figure in Islamic society, both religiously and historically, and is regarded as a symbol of innocence and sanctity, especially in the Shî'a faith. In this context, her marriage to 'Alî is considered in Shî'a theology not only as the union of two great personalities but also as a divine covenant representing the beginning of the chain of imâmate. According to Shî'a sources, this marriage took place in accordance with God's will and gained a sacred dimension with the Prophet's approval. The marriage also came to the fore as an important element that reinforced the legitimacy of 'Alî's caliphate. This article aims to analyze the marriage of Fâtima, one of the most important figures in Islamic history, to 'Alî within the framework of Shî'a sources and to determine the impact of the religious-political events of later periods on the narratives related to this marriage. While Sunnî sources written in the second and third centuries of the Hijri era contain limited information about Fâtima's biography, Shî'a sources, especially from the fourth century onwards, contain a large number of narrations about certain periods of her life. From this century onwards, the

influence of Shī'a beliefs on the biography of Fâtima became evident in the works of Shī'a authors. In this process, the roles attributed to Fâtima began to diverge from Sunnī sources. These narratives focus on the events of Fâtima's birth, her marriage, and her short life after the death of her father. While Sunnī sources present only a few narratives about her marriage, in Shī'a literature, this marriage took on an ontological meaning and began to carry a divine character. In the narrations, the choice between the marriage of the first caliphs, who had requested to marry Fâtima but were rejected, and 'Alī's marriage was reflected in the caliphate debates in the following period and became the starting point of the belief in imāmate. The marriage is seen as a symbol of the religious and political conflicts between 'Alī and the first caliphs in the early periods and with the Shiite groups in the later periods. The marriage is seen as a symbol of the religious and political conflicts between 'Alī and the first caliphs in the early periods and with the Shiite groups in the later periods. This article analyzes the marriage of Fâtima in historical and theological contexts and reveals the religious and political meanings of this marriage. It critically evaluates how these narratives developed in line with sectarian differences and how they transformed over time in the context of the impact of sociocultural and political elements on these narratives. The analysis reveals that the marriage of Fâtima and 'Alī had a significant impact on religious and political events in Islamic history. While Shī'a sources consider this marriage as the manifestation of a divine command, they present the characteristics of Fâtima and 'Alī as elements that reinforce the legitimacy of the imāmate. It has been determined that marriage constitutes the ontological foundations of imāmah and has become one of the cornerstones of Shī'a belief. In Sunnī sources, on the other hand, marriage is treated more as a familial event, which reveals the different perspectives between the two sects. This situation clearly reveals the differences in the historical narratives of marriage. In the narratives, the rejection of the first caliphs who proposed to Fâtima led to the formation of a sub-message that they did not deserve the caliphate. Over time, this idea led to marriage acquiring a divine character in Shī'a theology and becoming a symbolic representation of imāmah. Moreover, the Sunnī sources' treatment of marriage in a simpler context contrasts with the deep theological analysis in Shī'a sources. In conclusion, the marriage of Fâtima and 'Alī is a critical event that affected the religious and political dynamics of Islamic society and deepened the divergent understandings between the two sects. The differences in narratives about the marriage provide a powerful example of how religious and historical narratives are shaped by social and political factors.

Keywords: Islamic History, Shiite Theology, 'Alī, Fâtima, Marriage, Imāmah

Extended Abstract

This article examines the marriage of Fâtima, an eminent figure in Islamic history, to 'Alī, particularly from the Shiite perspective and within the framework of the ontological foundation of Shiite theology regarding the concept of imāmate. Fâtima has held a highly esteemed position in both religious and historical contexts since the early days of the Islamic community. However, her role is far more pronounced in Shiite belief; Fâtima is regarded as the epitome of purity and sanctity, the central figure of the Ahl al-Bayt, and the foundational link in the chain of imāmate. Sunni and Shiite sources provide differing perspectives on her life and her marriage to 'Alī. In Sunni literature, Fâtima's marriage is primarily depicted as a familial event, symbolizing a significant union within the Prophet's family. Her biography in Sunni sources is often sparse and fragmented, with minimal detail provided on key life events such as her birth, marriage, and brief life following the Prophet's demise. These sources typically portray her marriage to 'Alī as a natural and ordinary occurrence. In contrast, Shiite literature, particularly from the 4th century AH onwards, ascribes a significantly elevated role to Fâtima. Shiite texts position her not merely as the Prophet's daughter or 'Alī's spouse but as a pivotal figure within a divinely ordained lineage. Within this framework, Fâtima's marriage transcends a mere personal or familial event, assuming an ontological significance. Shiite doctrine asserts that the imāmate continues after the Prophet through the lineage of Fâtima and 'Alī. Consequently, their marriage is interpreted as a divinely decreed union, sanctified by God's will. Numerous accounts not found in Sunni sources elevate this marriage to a metaphysical plane. According to Shiite belief, the imāmate is a continuation of the Prophet's leadership, tasked with preserving and interpreting the religion through divinely chosen and infallible Imams. Fâtima and 'Alī's marriage marks the inception of this lineage. Narratives describe proposals made to Fâtima by companions such as Abu Bakr and Umar as being divinely rejected, emphasizing that 'Alī's proposal was accepted only upon divine command. Some accounts even suggest that this marriage was solemnized through a celestial ceremony in the presence of angels. Over time, Shiite sources expanded upon these narratives, depicting the marriage as occurring not only on earth but also in the heavens, with divine symbols such as pearls and rubies from the Tuba tree representing heavenly gifts. Thus, the marriage evolved into a sacred institution, imbued with theological and political significance. The focus on 'Alī's preeminence, often juxtaposed with critiques of the first three caliphs, reflects the broader debate over the rightful leadership of the Muslim community. What initially appeared as a simple historical account was, by the 4th century AH, transformed into

a divinely sanctioned narrative tailored to Shiite doctrinal needs. This transformation reveals Shiism's efforts to strengthen its doctrinal foundations, deepen reverence for the Ahl al-Bayt, and distinguish its identity from Sunni interpretations. Methodologically, this study adopts a comparative textual analysis, examining Sunni sources from the 2nd and 3rd centuries AH alongside Shiite narratives that emerged and evolved from the 4th century AH onwards. This approach highlights how the marriage of Fâtima and 'Alî, initially presented as a straightforward historical event, was gradually imbued with divine symbolism to serve sectarian purposes. The sources analyzed demonstrate that the evolving meanings ascribed to this marriage were shaped not only by historical but also by sociopolitical and theological factors. The contested interpretations reflect the broader caliphate/ imâmate debates, with early political conflicts within the Islamic community influencing the understanding of Fâtima's marriage. In Sunni sources, the focus remains on the familial and social significance of the marriage. Conversely, in Shiite literature, this union is elevated as a symbol of divine legitimacy and political authority. The article concludes that Fâtima and 'Alî's marriage serves as the ontological foundation for the Shiite understanding of imâmate. While Sunni sources record this marriage as a historical occurrence, Shiite sources transform it into a divinely privileged and celestial covenant, situating it at the heart of their sectarian identity. Over time, the narratives diverged from historical realism, incorporating theological and ideological expectations to construct a distinct sectarian memory. In this constructed memory, the rejection of other companions' proposals is interpreted as an implicit commentary on their perceived lower status in matters of leadership and spirituality. Ultimately, the marriage of Fâtima and 'Alî is not only a pivotal event in Islamic history but also a symbol that underscores the religious, political, and cultural schisms within the Muslim community. The differing narratives surrounding this marriage illustrate how historical events can be reshaped through sectarian interpretations and sociopolitical motivations.

Giriş

Hız. Fâtîma, İslâm tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak hem dinî hem de tarihî anlamda özel bir konuma sahiptir. Hız. Peygamber'le en çok zaman geçiren evladı olarak Hız. Fâtîma, hayatı ve ahlâkî duruşuyla İslâm toplumunun ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Şîa inancında ise Hız. Fâtîma'nın rolü daha da belirginleşmekte; o, masumiyet ve kutsallığın sembolü olarak kabul edilmekte ve Ehl-i beyt'in mânevî liderliği açısından merkezi bir figür olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Hız. Fâtîma'nın Hız. Ali ile evliliği yalnızca iki büyük şahsiyetin birleşimini değil, aynı zamanda imâmet zincirinin başlangıcını işaret eden bir olay olarak öne çıkmaktadır. Şîa kaynaklarında bu evlilik Allah'ın yönlendirmesi ve Hız. Peygamber'in onayıyla gerçekleşen kutsal bir birliktelik olarak tanımlanmaktadır. Hız. Peygamber'in bu evliliği teşvik ettiği ve Allah'ın bu süreçte müdahil olduğu rivayet edilmektedir. Bu düşüncenin temelinde, evliliğin kutsallaştırılarak hem evlilikte hem de hilafette ona rakip olan kişilere karşı Hız. Ali'nin konumunu güçlendirmek yatmaktadır. Dolayısıyla bu evlilik, İslâm toplumundaki dönüm noktalarından birini temsil etmekte ve sonraki dönemlerde Müslümanlar arasında giderek derinleşen dinî ve siyasî anlamlar barındırmaktadır.

Çalışmanın amacı, Hız. Fâtîma'nın evliliğini Şîa kaynakları üzerinden inceleyerek, bu evliliğe yüklenen dinî ve siyasî anlamların kaynaklardaki yansımalarını tespit etmektir. Evlilik sürecinin tarihsel bağlamı, İslâm toplumunda yarattığı yankılar ve Şîa teolojisinde bu evliliğe yüklenen anlamlar ele alınmaktadır. Çalışma, imâmet kavramının bu evlilikle ilgili rivayetlere yansımalarını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Makalenin odak noktası, Şîa kaynaklarında Hız. Fâtîma'nın evliliğine dair rivayetlerin karşılaştırmalı bir analizidir. Bu bağlamda, Hız. Fâtîma'nın evliliği iki ana başlık altında ele alınmaktadır. İlk bölüm, Hız. Fâtîma ile evlenme talebinde bulunmuş ancak geri çevrilmiş kişilere dair rivayetlerden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise Hız. Ali ile evliliğinin hem beşerî hem de ilahî yönlerini ele alan anlatıları içermektedir. Bu rivayetlerin analiziyle, onların arka planındaki teolojik ve sosyokültürel eğilimler incelenerek; rivayetlerdeki genişlemeler, varyasyonlar ve tarihsel süreçteki dönüşümler tespit edilerek eleştirel bir değerlendirme yapılmaktadır. Böylece, bu rivayetlerin mezhepsel inanç dinamikleri doğrultusunda zaman içinde nasıl evrildiği ve toplumsal, teolojik ya da politik unsurların bu anlatıları nasıl şekillendirdiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Farklı mezhepler arasında bu evliliğin nasıl anlaşıldığı geniş bir literatüre konu olmuştur. Sünnî literatürde, özellikle İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *es-Sîretü'n-nebeviyye'si* ve İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-*

Tabakâti'l-kebîr'i gibi erken dönem kaynaklarında Hz. Fâtıma'nın evliliği, ailevî bir olay olarak ele alınmakta ve Peygamber ailesinin önemli bir birleşimi olarak vurgulanmaktadır. Ancak, Şîa literatürünün aksine Sünnî eserlerde bu evliliğin siyasî ve dinî liderlik açısından taşıdığı anlam daha az vurgulanmakta, Hz. Ali'nin dindarlığı ve Hz. Fâtıma'nın iffet ve takvası öne çıkarılmaktadır.

Şîa kaynaklarında ise Hz. Fâtıma'nın evliliği ilâhî bir emir olarak kabul edilmekte ve bu evlilik, imâmet kurumunun temel taşlarından biri olarak görülmektedir. Şîa'nın klasik eserlerinde, bu evliliğin teolojik ve metafizik boyutları geniş bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin Allame Kuleynî'nin (ö. 329/941) *Kâfi* adlı eseri, Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin (ö. 1110/1698-99 [?]) *Bihârü'l-envâr*'ı ve Tabâtabâi'nin (1904-1981) *Tefsîrül-mizân*'ı evliliğin önemine dikkat çekmekte ve bu evliliğin kutsallaştırıldığı anlatılar sunmaktadır.

Batılı İslâm tarihçileri de bu evliliği tarihsel bağlamda ve mezhepsel farklılıklar çerçevesinde incelemiştir. Klemm, Halm, Kohlberg ve Modarressi gibi tarihçiler, Hz. Fâtıma'nın Şîa teolojisindeki merkezi rolünü ve bu evliliğin İslâm toplumunda nasıl siyasî bir sembol haline geldiğini tartışmışlardır.¹ Yapılan çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, özellikle imâmet ve hilâfet tartışmalarının evlilikle ilgili rivayetlere etkisi incelenmektedir. Evlilikle ilgili rivayetlere geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılması için Şîi teolojisinde Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'ya ve evliliklerine yüklenen anlam ele alınmaktadır. Aynı zamanda rivayetlerin gelişiminin tarihsel sürecine dair bir çerçeve sunulmaktadır. Çalışma Şîa kaynakları ekseninde yapılmakla birlikte gerekli görülen yerlerde Sünnî kaynaklarda yer alan rivayetlerle karşılaştırma yapılarak aradaki farklar ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1. Şîa İnancında Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin Rolü

Şîa, "tâbi olmak, çoğalmak, desteklemek" manalarındaki şiyâ' kelimesinden türemiş olup "bir işi gerçekleştirmek için bir kişi etrafında toplanan grup" anlamında kullanılmaktadır.² Terim olarak Hz. Ali'nin taraftarı olan ve onu Hz. Peygamber'in diğer ashabından üstün sayan gruba verilen isimdir.³ İmâmet ise İslâm dininin sınırlarının muhafazası ve dünyevî işlerin idaresinde nübüvvetin yerini alan, ümmetin kendisine tebaiyeti zorunlu olan makamdır.⁴ İmâmet kavramı, Hz. Peygamber'den sonra İslâm toplumunun yönetimini üstlenen kişinin görev ve makamını ifade eden siyasî ve hukukî bir terim olarak kelâm, fıkıh ve siyasî tarihte farklı şekillerde ele alınmıştır. Kelâm ve fıkıh âlimleri, siyasî nazariyelerini 'imâmet' başlığı altında incelerken, tarihçiler bu kavramı 'hilâfet' ile karşılamışlardır.⁵ el-Eş'arî (ö.324/936) Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar'ın ihtilafa düştükleri ilk meselenin imâmet meselesi olduğunu söylemektedir.⁶ Ehl-i sünnet, imâmetin seçimle olduğunu, Hz. Peygamber'in vefatından önce kimseyi halife olarak işaret etmediğini, insanların seçimine bıraktığını ve ilk halifelerin meşruiyetini savunmaktadır.⁷ Şîa inancında ise imâmet, Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerin ilâhî bir liderlik görevi üstlendiği, kutsal bir makam olarak kabul edilir. Şîa'ya göre Hz. Peygamber'den gelen açık ve kapalı delillerle ve vasiyet yoluyla Hz. Ali'nin imâmeti sabittir. İmâmetin Hz. Ali evlâdınca yürütüleceği, peygamberler gibi imamların da büyük

¹ Verena Klemm, "Image Formation of an Islamic Legend: Fatima, The Daughter of The Prophet Muhammad", *Ideas Images and Methods of Portrayal: Insights into Classical Arabic Literature and Islam*, ed. Sebastian Günther (Leiden: E.J. Brill, 2005), 181-208; Verena Klemm, "Die Frühe Islamische Erzählung von Fatima bint Muhammad vom Habar zur Legende", *Der Islam*, 79i (2002), 47-86; Heinz Halm, *Shi'a Islam: From Religion to Revolution* (Princeton, NJ: Markus Wiener Publishers, 1997), 30-34; Etan Kohlberg, "Gaybet Öncesi Şîa'da İmam ve Toplum", çev. Mazlum Uyar, *Dini Araştırmalar* 3/7 (2000), 227-256; Hossein Modarressi, *Crisis and Consolidation in the Formative Period of Shi'ite Islam: Abū Ja'far ibn Qibā al-Rāzī and His Contribution to Imāmīte Shi'ite Thought* (Princeton, NJ: Darwin Press, 1993), 19-53.

² Ebū Mansūr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzibu'l-luğa*, nşr. Muhammed Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâşî'l-Arabî, 2001), 3/40; Ebū'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), "şîa", 8/188; Muhammed b. Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, nşr. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2003), "şîa", 11/257.

³ Ebū'l-Hasen Ali b. İsmâ'îl el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-islâmiyyîn ve ihtilâfu'l-musallîn*, nşr. N'âim Zarzûr (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1426/2005), 25.

⁴ Ebū'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ahkâmu's-sultâniyye* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, ts.), 15; Muhammed b. 'Alî b. el-Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Fârûkî el-Hanefî et-Tahânevî, *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*, nşr. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1996), "şîa", 1/259-260.

⁵ Mustafa Öz - Avni İlhan, "İmâmet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/201.

⁶ el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-islâmiyyîn*, 21.

⁷ Ebū'l-Hasen Ali b. İsmâ'îl el-Eş'arî, *el-Luma fî'r-red 'alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida*, nşr. Hammûde Zekî Gurâbe (y.y., ts.), 133.

ve küçük günahlardan masum olduğu ve nas ile belirlendiği kabul edilmektedir.⁸ Şîa'nın görüşüne göre imâmet usulle ilgili bir konudur, dinin temel rüknüdür. Bu hususu umuma havale ederek halkın seçimine bırakmak caiz değildir.⁹ İmâmet, Hz. Peygamber soyundan devam etmek zorundadır. Hz. Fâtıma'nın kocası Hz. Ali ve bu evlilikten olan iki erkek evladı on iki imam silsilesinin başlangıcını oluşturur.¹⁰ Hz. Fâtıma ve Hz. Ali, İslâm'ın manevî ve siyasî yapısının en önemli figürlerinden olup, sadece Hz. Peygamber'in yakın aile üyeleri olmalarıyla değil, aynı zamanda ilâhî takdirle belirlenmiş liderler olarak da öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin evliliği, ilâhî iradenin tecellisi olarak kabul edilir ve onların soyundan gelen imamlar, Şîa dünyasında hem dinî hem de siyasî rehberlik rolünü üstlenirler. Hz. Fâtıma ve Hz. Ali soyundan gelen imamlar, dinî ve siyasî otoritelerini bu aileye tâbiyetlerinden almaktadırlar. Şîa arasında Hz. Fâtıma'ya duyulan saygının anahtarı, onun soyağacıdır. Burada Hz. Fâtıma, Hz. Peygamber ile Şîiler tarafından dinî-politik otorite olarak kabul edilen imamlar arasındaki belirleyici bağ olarak görülmektedir.¹¹

1.1. Şîa Teolojisinde Hz. Fâtıma

Şîa teolojisinde Hz. Fâtıma, masumiyet ve kutsallığın en yüksek sembollerinden biridir. Hz. Peygamber'in kızı olan Hz. Fâtıma, Şîa inancına göre on dört masumdan biri olup hatasız ve günahsız bir kişi olarak kabul edilir.¹² Arapçadan alınan masum kelimesi korunan anlamına gelir, bu kişilerin hata ve günahattan korunduklarına inanılır.¹³ Bu kişiler sınırsız yetkiye sahiptir ve bu inancı kabul edenler için güvenilirlikleri tartışılmazdır. Hz. Fâtıma on dört masumun içindeki tek kadındır. Hz. Fâtıma'nın masumiyeti onun peygamber soyunun manevî mirasını taşıyan biri olarak kutsal bir statüye sahip olmasını sağlar. Bu sistemin merkezinde Hz. Fâtıma ve kocası Hz. Ali ile onların soyundan gelen imamlar, Şîa'nın dinî-siyasî otoriteleri olarak yer almaktadır. Allah'ın yarattıkları üzerindeki delili Hz. Peygamber'den sonra bu imamlardır.¹⁴ Şîa inancında, Hz. Fâtıma, Hz. Muhammed'in soyunun yalnızca kendi nesli aracılığıyla devam edeceği inancı doğrultusunda "İmamların Anası" olarak kabul edilmektedir.¹⁵ İmam Hasan el-Askerî (ö.260/874) Hz. Peygamber'in Kureyş tarafından yalanlanması sürecine ilişkin nakledilen bir rivayette; kendisine, kızı Fâtıma'nın varlığıyla gözlerinin aydınlanacağı ve onun Ali b. Ebî Tâlib ile gerçekleştireceği evlilikten cennet gençlerinin efendileri olan Hasan ve Hüseyin'in dünyaya geleceği müjdelenmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'e verilen hamd sancağının ilerleyen dönemde kardeşi Ali'ye devredileceği bildirilmiştir.¹⁶ Bu düşüncenin temelinde, ezeli olan "Hakikat-ı Muhammediye'nin", Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma ve kocası Hz. Ali vasıtasıyla imamlara sirayet ettiği inancı yatmaktadır.¹⁷ Bu rivayetlerle, masum (günahsız) olduğuna inanılan Hz. Fâtıma hem manevî temizliği hem de İslâm'ın önderlerinin annesi olarak merkezî bir konuma yerleştirilmiştir. Hz. Fâtıma'ya bu statüyü kazandıran temel unsur, onun Hz. Peygamber'in soyunu devam ettiren evladı olmasıdır. Ehl-i beyt, hem Ehl-i sünnet hem de Şîa inancı açısından büyük önem taşımakla birlikte, imâmet anlayışından kaynaklanan farklılıklar, Hz. Fâtıma ile ilgili rivayetlerin de çeşitli şekillerde yorumlanmasına ve farklılaşmasına yol açmıştır.

Hz. Fâtıma hakkında Sünnî kaynaklarda çok sınırlı bilgi bulunmaktadır. Hz. Fâtıma'nın doğumu, evliliği, çocuklarının isimleri hicrî 2-4. yüzyıl geleneğinde sadece bölük pörçük bilgilerden ibarettir. Sünnî biyografi yazarları ve gelenekçiler, Hz. Fâtıma'nın hayatına dair biyografik bilgileri ve metin parçalarını

⁸ Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, nşr. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rif, 1404/1984), 1/145.

⁹ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/145.

¹⁰ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/161; el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyin*, 34.

¹¹ Klemm, "Image Formation of an Islamic Legend", 181.

¹² Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr* (Beyrut: Muessesetu'l-Vefâ, 1403/1983), 25/4-5.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "aşm", 12/404.

¹⁴ Ebü Cafer Şeyh Sâduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh, *Risâletü'l-İtikâdi'l-imâmiyye*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 109.

¹⁵ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 43/16.

¹⁶ Ebü Muhammed Hasen b. Alî el-Hâdî b. Muhammed el-Cevâd et-Takî, *Tefsîrü'l-imâm el-Hasan el-Askerî*, çev. Adnan Turan-Muhammed Turan (İstanbul: İmam Rıza Dergahı Yayınları, 2018), 1/210.

¹⁷ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Köroğlu vd. (İstanbul: Kitabevi, 2001), 424.

derlemiş, düzenlemiş ve yeniden organize etmişlerdir. Hz. Fâtıma'nın biyografisinin ilk şekillenmesi ve evliliğinin öne çıkarılması İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr* isimli eseriyledir. Neredeyse yalnızca Hz. Fâtıma'nın evliliği ve aile yaşamıyla ilgili haberlerin sunulmasıyla verilen bilgilerden, akrabalık ilişkileri ve bunlardan doğan rollerle tanımlanan bir kadının hayatının ana hatları ortaya çıkar. Bu taslak, hayatı ve yaşam tarzı Hz. Peygamber tarafından onaylanan tarihsel bir kişiliği yansıtmaktadır. Hadis kaynaklarındaysa Hz. Fâtıma, kadın erdemi ve dindarlığını yansıtan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat hicrî 4. yüzyıldan itibaren Şîa literatürüyle birlikte farklı bir Fâtıma portresiyle karşılaşmaya başlarız. Şîa literatürünün geleneksel rivayetleri incelendiğinde, Fâtıma efsanesinin oluşumunun esasen mevcut Sünnî metinlerinin yeniden düzenlenmesiyle şekillendiği görülmektedir. Bu süreçte rivayetler toplanmış, kısmen benimsenmiş, tamamlanmış ve Şîî rivayetleri olarak yeni anlatı biçimlerine dönüştürülmüştür. Alternatif bir dinî tarih perspektifinden bakıldığında, bu Şîî rivayetleri Hz. Fâtıma'nın kutsallığını ön plana çıkaran bir anlatı sunmaktadır.¹⁸ Tarihsel süreçte eserlere yansıyan değişime daha dikkatle bakmak siyasî olayların anlatılara etkisini görmek açısından önemli görünmektedir. İlk olarak Ya'kübî'nin eserinde dağınık olarak yer alan Hz. Fâtıma'nın, hayatından birkaç kesitte normal bir konuşmadan kahramana dönüşürken Şîilerin en önemli müelliflerinden olan ve Hz. Fâtıma'nın doğumu, evliliği ve ölümüyle ilgili bilgileri bir araya getirip gelenekteki rivayetleri toplayan Kuleynî'nin *el-Kâfi* isimli eserinde Hz. Fâtıma ilk defa efsanevî bir kişilik olarak karşımıza çıkarılmıştır.¹⁹

Süreçle birlikte daha efsanevî bir anlatımın benimsendiği bu literatürde Hz. Fâtıma, doğumu ve evliliğinin ilâhî yönüne ağırlık verilmekle birlikte, babası olan Hz. Peygamber'in vefatından sonraki kısa zaman aralığında büyük acılar çeken bir azize olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca, eşi Hz. Ali ve oğulları Hasan ve Hüseyin'in İslâm toplumu tarafından reddedilmesi, haklarından mahrum bırakılmaları ve trajik bir şekilde şehit edilmeleri, onun tarih boyunca kederli bir figür olarak tasvir edilmesine yol açmıştır. Bu sebeple, Hz. Fâtıma, Şîa geleneğinde hem bir direniş sembolü hem de haksızlıkların mazlumu olarak anılır.²⁰ Onuncu yüzyıldan itibaren, Hz. Fâtıma ile ilgili onun efsanevî ve ontolojik üstünlüğüne vurgu yapan anlatılar, aslında Şîiliğin doktrinel ve teolojik meşruiyetini sağlamak ve İmamlık kurumunun "dinî-politik iddialarını" desteklemek amacıyla kullanılmıştır.²¹

1.2. Şîa Teolojisinde Hz. Ali

Şîa inancında Hz. Ali, imâmet kurumunun ilk halkası ve İslâm Peygamberi'nin vasisidir. Şîa inancında imâmet, Hz. Muhammed'in vefatından sonra, ilâhî bir seçimle belirlenen ve yalnızca Peygamber soyundan gelen kişilere verilen bir liderlik makamı olarak kabul edilir.²² Bu bağlamda Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin evliliği, imâmet zincirinin devamı açısından önemlidir. Hz. Ali'nin imâmet hakkı, Peygamber'in doğrudan atamasıyla başlamış olup bu evlilik, bu atamanın ilâhî bir onayını simgeler.²³

Hz. Ali'nin imâmet rolü, Şîî inancında merkezi bir öneme sahiptir ve bu rol, onun Hz. Fâtıma ile olan evliliğiyle daha da pekişir. Şîî inancına göre, Hz. Ali'nin imâmet yetkisi, ilâhî bir buyrukla belirlenmiştir ve bu yetki, imâmet zincirinin devamını sağlayan önemli faktörlerden biri olarak kabul edilir. Zamanla bu düşünce ayet ve hadislerle de desteklenerek güçlendirilmiştir. Şîa kaynaklarında Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın bizzat Yüce Allah tarafından evlendirildikleri vurgulanır. Bu evliliğin önemine dair, "Şayet Hz. Ali olmasaydı, Fâtıma'ya denk hiçbir kimse yeryüzünde bulunmazdı" şeklinde bir ifade yer almaktadır.²⁴ Hz. Ali ile Hz. Peygamber'in hısımlığı konusunda, âyet-i kerimelerden delil getirilmektedir. Özellikle Furkan sûresinde geçen şu âyet bu bağlamda zikredilmektedir: "İnsanı sudan yaratan ve onu bir soy ve hısımlık sahibi kılan O'dur. Senin Rabbin her şeye güç yetirendir" (Furkan, 54). Şîî müelliflere göre, ayette geçen "beşer" kelimesi

¹⁸ Klemm, "Image Formation of an Islamic Legend", 205.

¹⁹ Klemm, "Die Frühe Islamische Erzählung von Fatima bint Muhammad", 55, 68.

²⁰ John L. Esposito, *Oxford İslam Sözlüğü*, çev. Nurullah Koltaş (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 106-107.

²¹ Klemm, "Image Formation of an Islamic Legend", 205.

²² el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 34.

²³ Modarressi, *Crisis and Consolidation*, 27.

²⁴ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 40/77.

H. Muhammed'i, "neseb" kelimesi Hz. Fâtıma'yı ve "sıhriyet" (hısmılık) kelimesi ise Hz. Ali'yi ifade etmektedir.²⁵ İmam Hasan el-Askerî de, Bakara sûresinin 208-209. âyetlerinin tefsirinde şûra gününde Hz. Ali'nin hilafetin kendi hakkı olduğunu ifade etmek için bazı deliller ileri sürdüğü bir rivayet nakleder. Bu delillerden biri de Hz. Fâtıma ile evlenmesidir. Rivayete göre Hz. Ali şûrada bulunanlara "Allah'ın kendisine makam ihsanda bulunduğu kişiyi neden terk ediyorsunuz. Allah'ın elçisi siz Fâtıma'yı istemeye geldiğinizde sizi reddedip, beni kabul etmedi mi?" demiştir.²⁶ Âyetlerin tefsiriyle vesâyet fikri desteklenmektedir.

H. Peygamber, Hz. Fâtıma'ya, Allah'ın babasını peygamber, kocasını ise vasî olarak seçtiğini ve bu evliliğin ilâhî bir emir doğrultusunda gerçekleştiğini ifade etmiştir. Hz. Ali'nin sabır, bilgi ve İslâm'ı kabul etmesindeki önceliğini vurgulayarak, onun sekiz önemli özelliğini sıralamıştır: Dünyada ve ahirette Hz. Peygamber'in kardeşi olmak, cennetteki kadınların en üstünü olana eş olmak, rahmetin iki torununa sahip olmak, cennette kanatları olan meleklerle birlikte uçmak, tüm bilgileri toplamak, ilk inanan ve son inanan olmak ve vasîlerin varisi olarak kabul edilmek.²⁷ Bu nitelikler, Hz. Ali'nin benzersiz bir konumda olduğunu ve ona olan bu özel ilginin, sadece dinî değil, aynı zamanda manevî bir derinliğe sahip olmasından kaynaklandığını göstermektedir.

Şîa teolojisinin temel taşı oluşturulan imâmet anlayışının Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin biyografilerinde ve özellikle evlilikleriyle ilgili anlatılarda bir değişim ve dönüşüme yol açtığı görülmektedir. Buradaki önemli sorulardan birisi de M 8. yüzyıla kadar Sünnî kaynaklarda yer almayan rivayet ve anlatıların, bu anlatılara hangi sebep ve süreçler neticesinde eklenmiştir. Câbirî, altıncı imam olan Cafer Sâdık'ın (ö. 148) siyasî olarak başarısız olan Şîi hareketinin ardından âlim ve filozoflarla, Şîi yaklaşımları özellikle imâmet ilkesini incelemeye başlayarak kültürel ve ideolojik egemenliği sağlama faaliyetine yöneldiğini ifade etmiştir.²⁸ Bu faaliyet onları bir taraftan âyet ve hadislerle destekleyerek imâmet anlayışını oluşturmaya iterken diğer taraftan da ilk halifelerle olan fikri çekişmeler Sünnî kaynakların reddine neden olmuştur.

Lapidus'a göre de Şîa'nın ilk halifelere karşı tavrı, onların kaynaklarına alternatif üretmeye itmiştir. Lapidus bunu şu şekilde ifade etmektedir: "Şîa, Sünnî halife silsilesini kabul etmediğinden, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer İslâm öğretisinde itibar edilemez kaynaklar olarak değerlendirildi. Bu durum Hz. Ali'nin üstün otoritesini tanıyan bağımsız bir fıkıh ve hadis geleneğinin geliştirilmesini zorunlu kıldı. Böylece Şîa, detaylarda ve aktarım zincirinde Sünnî yorumdan farklılık gösteren, kendine özgü hadis ve fıkıh ilimleri oluşturdu. Şîi imamların halifeliği de savunulması gereken bir konuydu; altıncı imam Cafer es-Sadık, Müslüman toplumun gerçek yöneticisinin Hz. Ali'nin soyundan gelmesi gerektiğini nass ile ispat etti. Nass, imamın Kur'an ve sünneti yorumlama yetkisini, dolayısıyla İslam hukukunu belirleme yeteneğini sağlayan gizli bir bilgi ve otorite mirasını ifade ediyordu. M 9. yüzyılda Şîa'nın İmam anlayışına, imamların masum ve dinin yanılmaz rehberleri olduğu inancı da eklendi."²⁹

Yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız gibi bu sürecin M 9. yüzyıldan itibaren başladığı anlaşılmaktadır. Moderrasi ise bu anlatılarda yer alan abartılı ifadelerin kaynağının Müfevvida olduğunu söyler. Yazara göre "Müfevvida, imamlara Allah'la özdeşleştirmedikleri sürece doğaüstü nitelikler atfedilmesine izin verir. Bu anlayış, imamlardan gelen rivayetlerin ilâhî yönünü destekleyen birçok materyali ve eski dönemlere kadar uzanan mucize hikayelerini içerir. H 3./M 9. yüzyıl, aşırılık edebiyatı ve Müfevvida'nın etkisiyle zenginleşen anlatıların yayıldığı bir dönem olmuştur. Bu literatür, H 4./M 10. yüzyılda kabul gören İmâmiyye mezhebinin âlimlerinin hadis rivayetlerine de yansımıştır. Örneğin, Kuleynî'nin *Kitabü'l-kâfi* eserinde 9485 sahih kabul edilmeyen rivayet, eserin üçte birini oluşturur."³⁰ Özellikle cennetle ilgili anlatıları doğrulayacak hiçbir kanıt olmamasına rağmen bunlar kaynaklarda artarak yer almaya devam etmiştir. Hz. Fâtıma'nın evliliğiyle ilgili olarak da bir kısmını yukarıda verdiğimiz çok sayıda cennette kıyılan nikâh anlatılarını bu minvalde değerlendirmek mümkündür. Şîa kaynaklarının en

²⁵ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 43/145.

²⁶ et-Takî, *Tefsîrül'imâm el-Hasan el-Askerî*, 1/769.

²⁷ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 40/17.

²⁸ el-Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, 418.

²⁹ Ira M. Lapidus, *İslâm Toplamları Tarihi*, çev. Yasin Aktay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 1/177.

³⁰ Modarressi, *Crisis and Consolidation*, 47.

önemlilerinden sayılan el-Meclisî'nin *Bihârü'l-envâr* isimli eserinde geçmiş dönemde yer alan bütün anlatıların ayırt edilmeksizin nakledildiği göze çarpmaktadır. İmâmet ve vasîliğin nass ile olduğu fikrini desteklemek için ayetlerin yorumlarından, hadislere, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin biyografilerine kadar uzanan kaynaktan yoksun anlatılar ve yorumlar Şîa eserlerinde bolca yer almıştır.

2. Hz. Fâtıma – Hz. Ali Evliliği

Hz. Fâtıma'nın hayatındaki üç önemli zaman dilimi —doğumu, evliliği ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra geçen kısa süre— kaynaklarda birçok şekilde aktarılmış, bu olaylar arasındaki farklı rivayetler ise dinî-siyasî gelişmelerin etkisiyle öne çıkan noktalar haline gelmiştir. Şîa kaynaklarında retorik detaylandırmanın yanı sıra, Sünnî gelenekten devralınan rivayetler dinî motiflerle birleştirilmiş, bu özellikle Hz. Fâtıma'nın evliliği ve vefatıyla ilgili biyografik rivayetlerde kendini göstermiştir.

Hz. Fâtıma'nın evliliği, gerçekleştiği dönemde sıradan bir olay olarak değerlendirilirken sonraki dönemlerde üzerinde özellikle durulan bir mesele haline gelmiştir. Bu evliliğin, diğer evlilikler gibi sıradan bir hadise olarak ele alınması gerekirken konuya olan yoğun ilginin o dönemde Sünnî inanca karşı gelişen ideolojik mücadelenin sonucu olduğu ifade edilebilir.³¹ Hz. Fâtıma ile evlenme talebinde bulunan ancak çeşitli nedenlerle bu talepleri geri çevrilen Kureys'in önde gelen isimleriyle, talebi kabul edilen Hz. Ali arasında yaşanan siyasî olayların sonraki dönemde bu evliliğin yorumlanma biçimine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kaynaklarda, Hz. Fâtıma ile evlenme talebinde bulunan sahâbîler arasında farklı isimler geçmektedir. Özellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in isimleri daha sık anılsa da bazı rivayetlerde Abdurrahman b. Avf ve Hz. Osman'ın da bu talebi dile getirdiği belirtilmektedir. Ayrıca, rivayetlerde isim zikredilmeksizin Kureys kabilesinden birçok kişinin Hz. Fâtıma ile evlenme teklifinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Çalışmada, öncelikle teklifleri reddedilen kişiler üzerinde durulmakta ve ardından Hz. Ali'nin teklifinin kabulüne dair detaylı bir inceleme yapılmaktadır.

2.1. Hz. Fâtıma ile Evlenme Talebi Kabul Edilmeyenler

Hz. Fâtıma ile evlenme teklifinde bulunan kişilere ve bu tekliflerin reddedilme ya da kabul edilme gerekçelerine dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Kaynaklarda, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Abdurrahman b. Avf'ın evlilik teklifinde buldukları belirtilirken bazı kaynaklarda da Kureys'in önde gelen diğer şahsiyetlerinden genel bir ifadeyle bahsedilmektedir. İlginç bir şekilde, bu ilk üç isim ilk üç halifeyi oluştururken Abdurrahman b. Avf, Hz. Ömer'in yaralanmasından sonra imamlık görevine atadığı ve şûra heyetine dahil ettiği kişidir.³² Ayrıca, Hz. Fâtıma'ya talip olanlar arasında Ensâr'dan kimse bulunmamaktadır.

Kronolojik olarak incelendiğinde Hz. Ali'den nakledilen rivayette, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'e giderek Hz. Fâtıma ile evlenme teklifinde buldukları belirtilmektedir. Ancak, Hz. Peygamber bu teklifleri reddetmiştir. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in reddinden sonra Hz. Ali'nin yanına giderek Hz. Fâtıma'yı istemesi gerektiğini ve bu durumun onun için uygun olduğunu ifade etmiştir. Hz. Ali, zırhından başka mehir verecek bir şeyi olmadığını belirtmiş ve zırhını mehir olarak vererek Hz. Fâtıma ile evlenmiştir.³³ Bu rivayette, Hz. Peygamber'in reddetme gerekçesi hakkında herhangi bir ayrıntıya yer verilmemiştir. Enes b. Mâlik'ten aktarılan bir rivayete göre ise Hz. Ebû Bekir, kızı Hz. Âişe aracılığıyla; Hz. Ömer ise kızı Hz. Hafsa aracılığıyla Hz. Peygamber'e, Hz. Fâtıma ile evlenme taleplerini iletmışlerdir.³⁴ Ancak, Hz. Fâtıma'nın hicretin ikinci yılında, Hz. Hafsa'nın ise hicretin üçüncü yılında evlendiği konusunda tarihçiler arasında ittifak bulunduğundan bu rivayet tarihî bilgilerle çelişmektedir.³⁵

³¹ Abdülaziz Muhammed Nur Veli, "Haberu Zevâcî's- Seyyide Fâtıma", *Journal of Saudi Historical Society* 4/8 (2003), 62.

³² Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr* (Beyrut: Dâru Sadr, 1968), 3/314-315.

³³ Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed er-Râzî ed-Dûlâbî, *ez-Zürriyyetü't-tâhire*, nşr. Muhammed Cevâd (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1407/1987), 63.

³⁴ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcîl'ârîfîn b. Nüriddîn Alî el-Haddâdî el-Münâvî, *Seyyidetü nisâ'i ehli'l-cenne Fâtımetü'z-Zehrâ*, thk. Abdüllatif Aşur (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.), 34.

³⁵ el-Münâvî, *Seyyidetü nisâ*, 36-37.

Diğer bir kaynakta ise Hz. Ebû Bekir'in Hz. Fâtıma'yı istemesi üzerine Hz. Peygamber'in, "Onun için henüz bir hüküm inmemiştir." şeklinde cevap verdiği aktarılmaktadır. Ardından Hz. Ömer ve Kureys'in önde gelen birçok şahsiyeti evlenme talebinde bulunmuş ve onlar da benzer bir cevaba muhatap olmuştur. Bu durum üzerine Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'ye giderek Hz. Peygamber'den Hz. Fâtıma'yı istemesini önermiştir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in yanına giderek Hz. Fâtıma ile evlenmek istediğini belirtmiş ve Hz. Peygamber onları evlendirmiştir. Hz. Peygamber, "Bunu bana Rabbim emretti." demiştir.³⁶ Bu rivayette, evlenme tekliflerinin reddedilme gerekçesi olarak ilâhî bir hükmün henüz gelmemiş olması gösterilirken başka bir rivayette Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i Hz. Fâtıma'nın yaşının küçük olduğunu belirterek reddettiği ifade edilmektedir.³⁷ Seyyid Muhammed Sadık Sadr, Hz. Fâtıma'yı ilk isteyen kişinin Hz. Ebû Bekir olduğunu belirtmektedir. Sadr, Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'e, "Ey Ebû Bekir, bu konuda henüz ilâhî takdir buyrulmamıştır." şeklinde yanıt verdiğini ifade etmektedir. Bu cevabı duyan Hz. Ömer, Hz. Fâtıma'yı istemek üzere talepte bulunmuş ancak ona da benzer bir cevap verilmiştir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, Fâtıma'dan ümitlerini kestikten sonra Abdurrahman b. Avf'a başvurmuş ve ona, "Sen Kureys'in en zenginsin; Hz. Peygamber'in kızıyla evlenmen servetine servet, şerefine şeref katacaktır." demişlerdir. Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamber'in yanına giderek Hz. Fâtıma'yı istemiş, ancak o da reddedilmiştir.³⁸ Başka bir rivayete göre, sahâbenin önde gelen isimlerinden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, Hz. Fâtıma'yı istemişlerdir. Ancak Hz. Peygamber, her defasında bu kişileri Hz. Fâtıma'ya iletmiş ve Hz. Fâtıma'nın bu kişilerle evlenmeye istekli olmadığını belirtmiştir.³⁹ Bu rivayet, gelen tekliflerin Hz. Fâtıma tarafından reddedildiğini göstermektedir. Abdurrahman b. Avf ve Osman b. Affân ile ilgili rivayetlere Sünnî kaynaklarda rastlanmamaktadır.

Sünnî kaynaklarda yer almayan başka bir rivayet, bahsedilen olay hakkında oldukça farklı bir perspektif sunmaktadır. Rivayete göre, Abdurrahman b. Avf ve Osman b. Affân birlikte Resûlullah'ın huzuruna çıkmışlardır. Abdurrahman b. Avf, mehir olarak kaliteli kumaşlarla dolu yükler, yüz dişi deve ve on bin dinar teklif etmiştir. Buna karşılık, Osman b. Affân da aynı miktarda mehir verebileceğini ve İslâm'daki önceliği dolayısıyla Abdurrahman b. Avf'tan üstün olduğunu belirtmiştir. Bu tutumlarına öfkelenen Hz. Peygamber, yerden bir avuç toprak alıp Abdurrahman b. Avf'ın yüzüne savurarak, "Benim para ve servete değer verdiğimi mi sanıyorsun? Bana servetinle mi övünüyorsun? Parayla evlenmeyi mi dayatmak istiyorsun?" demiştir.⁴⁰ Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerden biri olan Abdurrahman b. Avf ve Hz. Peygamber'in iki kızıyla evlenmiş olan Osman b. Affân'ın bu rivayette sergiledikleri tutum, sanki Hz. Peygamber'i hiç tanımamış oldukları izlenimini vermektedir. Her iki şahsiyetin de İslâm'a olan yakınlıkları ve Hz. Peygamber ile olan derin bağları göz önüne alındığında, bu rivayetteki davranışlarının gerçeklikle örtüşmediği görülmektedir. Aynı zamanda rivayette Hz. Peygamber'e nispetle anlatılan tavır, onun karakter ve ifade özellikleriyle bağdaşmamaktadır.

Kaynaklarda yer alan bilgilerden Hz. Fâtıma'nın evliliğiyle ilgili çeşitli sahâbîlerin evlenme tekliflerinin, Hz. Peygamber tarafından reddedildiği anlaşılmaktadır. Tekliflerin reddedilme gerekçeleri arasında özellikle ilâhî bir hükmün henüz gelmemiş olması öne çıkarken sadece bir rivayette Hz. Fâtıma'nın yaşının küçük olması gerekçe olarak gösterilmiştir. Daha sonraki bir kaynakta bu ilâhî hükmün mahiyeti daha net olarak ifade edilmiş ve geri çevrilenlerle Hz. Ali arasındaki farklılığın altı çizilmiştir. Bu evlilik konusunda yapılan itirazlara karşı Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ey Ali! Kureys'ten bazı adamlar, Fâtıma'yı sana nikâhlanmam konusunda bana serzenişte bulundular ve biz Fâtıma'yı senden istedik, fakat bizi reddettin ve Ali'yi onunla evlendirdin." dediler. Ben de onlara dedim ki: 'Vallahi, ben sizi reddetmedim ve onu Ali ile ben evlendirmedim; bilakis Allah sizi reddetti ve onu Ali ile evlendirdi.' Bunun üzerine Cebrâil

³⁶ Ebû'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed Muhibbüddin et-Taberî, *Zehâ'irü'l-'ukbâ fi menâkıbi zevi'l-kurbâ* (Beyrut: Dârü'l-Mârif, 1974), 30.

³⁷ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 40/68.

³⁸ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 43/141; Tevfik Ebu İlm, *Hazreti Fâtıma*, çev. Burhan Başak (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 107.

³⁹ Ebu İlm, *Hazreti Fâtıma*, 106.

⁴⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr el-Âmülî İbn Rüstem et-Taberî, *Delâ'ilü'l-imâme* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1988), 15.

bana inip şöyle dedi: 'Ey Muhammed! Allah'ın yüceliği adına, eğer Ali'yi yaratmasaydım, Fâtıma kızına yeryüzünde, Âdem'den bu yana ona denk olacak hiçbir kimse olmazdı.'⁴¹ Rivayetlerde Hz. Ali'nin üstün bir konumda olduğuna dair vurgular yapılırken ona rakip olarak görülen diğer kişilerin daha düşük bir mevkiye yerleştirildiği görülmektedir. Bu görüş, zamanla başka rivayetlerle de desteklenmiştir. Hz. Fâtıma'nın, Hz. Ali dışındaki hiçbir kişiyi eş olarak kabul etmeyeceğini belirtmesi, Hz. Peygamber tarafından kabul edilmiş ve Hz. Ali ile evlendirilmiştir.⁴² Ancak aynı kaynaklarda, Hz. Fâtıma'nın ağlaması üzerine Resûlullah'ın 'Neden ağlıyorsun?' sorusunu sorduğu ve ona 'Sana en iyi eşi seçtim; Ali hem bu dünyada hem de ahirette salih bir insandır.' diyerek bu seçiminin eksiksiz olduğunu vurguladığı belirtilmektedir.⁴³ Bu iki rivayet arasındaki çelişki, Hz. Fâtıma'nın yalnızca Hz. Ali'yi eş olarak kabul etme konusundaki ifadesini tartışmalı hâle getirmektedir. Söz konusu rivayetlerde Hz. Fâtıma'nın ağlama sebebi Kureyşli kadınların gelerek malı olmayan fakir biriyle evlenmesinden dolayı kendisiyle alay etmelerinin olduğu belirtilmektedir.⁴⁴ Hz. Peygamber kızını teselli etmek için "Dünyada babasının Peygamber, kocası olarak seçilen kişinin de onun vasfı olduğu ve diğerlerinden yedi açıdan üstün olduğunu" söylemiştir.⁴⁵ Abdurrahman b. Avf'ın malının çokluğundan bahsederek kınandığı rivayet, zengin kişilerin de Hz. Fâtıma ile evlenmek istediklerini, ancak Hz. Ali'nin manevî üstünlüklerinden dolayı bu tekliflerin kabul edilmediğini daha da vurgulamaktadır. Hz. Fâtıma'nın taliplerinin kendisine sorulması ve evlendirilirken malının azlığından dolayı ağladığına ilişkin rivayetler arasında bir çelişki olduğu gözlemlenmektedir. Sünnî kaynaklarda Hz. Fâtıma'nın zıfâ gecesi Hz. Peygamber'in duası sırasında ağladığı aktarılmakta ve Hz. Peygamber'in, kızını damadının malının azlığından dolayı üzüldüğünü düşünerek teselli ettiği belirtilmektedir.⁴⁶ Fakat Hz. Fâtıma'nın bir beyanı yer almamaktadır. Buna karşılık Şîî kaynaklarda, Hz. Fâtıma'nın ağlamasının, kocasının maddi durumunun kötülüğü sebebiyle Kureyşli kadınların alay etmesi karşısında yaşadığı üzüntüden kaynaklandığı vurgulanmaktadır.⁴⁷ Bu rivayetlerde Hz. Fâtıma babasına açıkça bu durumdan dolayı yaşadığı üzüntüyü dile getirmektedir. Şîî anlatısında, Hz. Fâtıma'nın ağlaması, dış etkenlere bağlı olarak yaşadığı mağduriyetin bir sonucu olarak sunulmaktadır. Bu anlatılarda, evliliği sırasında Kureyşli kadınlar tarafından maruz kaldığı sözlü alaylar, babasının vefatından sonra ise Fedek arazisiyle ilgili Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile yaşanan tartışmalar sırasında gözyaşı döken Hz. Fâtıma, mağdur edilen bir figür olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda, Şîî anlatılar, Hz. Peygamber'in ailesi ile hilafet tartışması yaşanacak gruplar arasındaki tarihsel çatışmayı güçlendirmekte ve dramatize etmektedir. Çatışma yapısında, efsanelerin karakteristik özelliği olan ikilik ve yoğunlaşmış karşıtlıkla şekillenmiş olup, özellikle Hz. Fâtıma'nın yer aldığı bu "çatışma" malzemesini tarihsel rivayetlerden alır.⁴⁸ Anlatılardaki bu karşıtlık maddiyat konusunda da öne çıkmaktadır. Hz. Fâtıma'yı isteyenler arasında zikredilen Abdurrahman b. Avf ve Osman b. Affân taleplerini dile getirirken zenginlikleri vurgulanırken Hz. Ali'nin istemeye çekinme sebebi de malının azlığı olarak gösterilmektedir. Muhacirler mallarının birçoğunu Mekke'de bırakarak kısıtlı imkânlarla göç etmişlerdir.⁴⁹ Olayın Bedir savaşından hemen sonra gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda Kureyşlilerin Medine'ye gelmeleri üzerinden kısa bir zaman geçmiş, Hz. Peygamber göçten sonra oluşacak ekonomik ve sosyal sıkıntıları daha kolay aşmak için Muhacir-Ensâr kardeşliği oluşturmuştur. İnsanların ellerinde var olan imkanları din kardeşleriyle paylaşmaktan çekinmediği bir ortamda bir tarafın maddi gücüne diğer tarafın kanaatkarlığına yapılan aşırı vurgular anlatılarda oluşturulan çatışmayı artırma işlevi görmektedir. Sonuç olarak bu anlatılar, Şîî ve Sünnîler arasındaki siyasî çekişmenin tarihsel bir sahnesi olarak okunabilir.

⁴¹ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 43/93.

⁴² el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 43/101.

⁴³ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 43/123.

⁴⁴ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 40/17, 18, 85.

⁴⁵ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 40/18.

⁴⁶ Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî Abdürrezzâk, *el-Musannef fi'l-hadîs*, thk. Habiburrahman A'zami (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1984), 5/116.

⁴⁷ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 40/18, 85.

⁴⁸ Klemm, "Image Formation of an Islamic Legend", 203.

⁴⁹ Ekrem Ziyâ Ömerî, *es-Siretü'n-nebeviyyeti's-sahiha* (Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1994), 1/235.

Hız. Fâtıma'nın müstesna konumundan dolayı Kureyş'in ileri gelenlerinin onunla evlenmek istemesi anlaşılır olsa da teklifleri reddedilen kişiler ve reddedilme gerekçelerinin, sonraki dönemin toplumsal ve ideolojik yapısındaki özel durumları yansıttığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Hız. Fâtıma'nın evliliğinin tarih kaynaklarına yansması sadece kişisel tercihler değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve dinî normlarının da etkisiyle şekillenmiş bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2. Hız. Ali'nin Evlilik Talebi ve Kabul Gerekçeleri

Hız. Ali'nin Hız. Fâtıma ile evliliği üzerine kaynaklarda iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, evliliğin Hız. Ali'nin kişisel arzusu ve çevresindekilerin teşvikleri doğrultusunda gerçekleştiğini öne sürerken; ikinci yaklaşım, evliliğin doğrudan ilâhî bir kararın neticesi olarak vuku bulduğunu belirtmektedir.

2.2.1. Hız. Ali'nin Hız. Fâtıma'yı İstemesi

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Hız. Ali, Hız. Peygamber'in kızıyla evlenme niyetinde olsa bile baştan bunu dile getirmeye çekinmiş, çevresindeki insanların teşvikiyle harekete geçmiştir. Şîa kaynaklarındaki anlatılar çekimsiz şekilde Hız. Ali'nin Hız. Peygamber'in yanına gitmesiyle başlar. Hız. Peygamber'in yanına vardktan sonraki süreç rivayetlerde farklı şekillerde yer almaktadır. Özellikle, Hız. Ali'nin kendi isteğiyle Hız. Peygamber'in yanına gittiğinin altı çizilen aktarımlarda, söz konusu evliliğin ilâhî bir irade sonucu gerçekleştiği belirtilmekte ve "cennette kıyılan nikâh" teması öne çıkarılmaktadır. Bu anlatılarda, sünî kaynaklarda başlangıcı aynı olan metnin ikinci kısmı tamamen farklı bir formda şekillenmiştir.

Meclisî, *Bihâru'l-envâr* isimli eserinde Hız. Ali ile Hız. Fâtıma'nın nikâhlarının cennette kıyıldığıyla ilgili çok sayıda rivayet nakletmektedir. İçinde bazı süre isimlerinin zikredilmesiyle diğerlerinden ayrılan rivayet şu şekildedir: "Hız. Peygamber'e, Fâtıma ile evlenmek istediğimi ifade etmekten çekiniyordum. Bu düşünce gece gündüz aklımda dönüp duruyordu. Bir gün Hız. Peygamber'e gittim ve O, 'Ey Ali! Evlenmek ister misin?' diye sordu. Ben de 'Allah ve Resûlü daha iyi bilir,' dedim. Ancak Fâtıma'yı kaybetme korkusu taşıyordum. Hız. Peygamber bana, 'Kalk, hemen gel' dedi. Hız. Peygamber'in yüzü o kadar aydınlanmıştı ki, dişlerinin beyazlığı görünüyordu. 'Müjdelers olsun, Ali!' dedi, 'Allah, senin evlenme işinle ilgili kaygılarını giderdi.' 'Nasıl oldu bu?' dedim. Hız. Peygamber şöyle devam etti: 'Cebrâil bana cennetten bir tutam nergis ve karanfille geldi. Onları kokladım ve Cebrâil, 'Allah, cenneti süslemeyi, ağaçları, meyveleri ve sarayları güzelleştirmeyi emretti. Cennetteki rüzgâr, çeşit çeşit kokular yaydı. Huri kızları, Tâ-Hâ, Tevâsîn⁵⁰, Yâ-Sîn ve Hâ-Mîm sûrelerini okudular' dedi. Sonra Arş'ın altından bir nida geldi, 'Bugün Ali b. Ebî Tâlib'in düğün günüdür. Şahit olun ki, ben Fâtıma bt. Muhammed'i Ali b. Ebî Tâlib'e nikâhladım ve ikisinin de rızasını aldım.' Sonra Allah, beyaz bir bulut gönderdi ve bulut, inci, zümrüt ve yakut yağdırdı. Melekler, cennetten nergis ve karanfilleri saçtı. Daha sonra Allah, Raheel adında bir melek gönderdi; bu melek hem göklerde hem de yeryüzünde benzeri görülmemiş bir şekilde konuştu ve harika bir düğün konuşması yaptı.'"⁵¹

Bu anlatının farklı varyasyonları mevcut olup, yukarıda aktarılan rivayette daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Başka bir rivayete göre, bu olay Hız. Peygamber'in Ümmü Seleme'nin evinde bulunduğu sırada vuku bulur. Rivayete göre, kapı çalınmadan önce gelen kişiye dair Hız. Peygamber'in sevincini merak eden Ümmü Seleme, kapıyı açtığında Hız. Ali'yi görür. Hız. Ali içeri girdikten sonra, Hız. Peygamber ona, mehir olarak ne sunabileceğini sorar ve ardından Cebrail'in emriyle kızı Fâtıma ile evlendirdiğini bildirir.⁵² Yukarıdaki rivayette geçen sürelerin içerikleriyle Hız. Fâtıma'nın Şîi teolojisindeki yeri arasındaki bağlantıyı özetleyen Klemm, Hız. Fâtıma'nın hikâyesinin dünyevî sınırları aşmış kozmik bir bağlama yerleştirildiğini vurgular. Klemm'e göre, Tâ-Hâ, Tevâsîn, Yâ-Sîn, Hâ-Mîm gibi "gizli harfler" aracılığıyla, Kur'an'da ilâhî

⁵⁰ Tevâsîn, Şuarâ, Kasas ve Neml sûreleri için kullanılmaktadır. Bkz. <https://islamic-content.com/dictionary/word/6626> "Tevâsîn" (Erişim 19 Eylül 2024).

⁵¹ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 43/102.

⁵² Ebu İlm, *Hazreti Fâtıma*, 110.

yaratılış ve vahyin bütün aşamaları gözler önüne serilmektedir: Kozmosun, güneşin, ayın, dünyanın, bitkilerin, hayvanların ve insan hayatının yaratılışı; Âdem ve Havvâ'nın cennetten kovuluşu, Hz. Muhammed'in peygamberlik görevi; Kur'an'ın önemi, İslâm'ın düzeni; inananların ödüllendirilmesi ve kafirlerin cezalandırılması, ölümlerin dirilişi; Ahiret, Cennet ve Cehennem. Bu şekilde, Fâtıma'nın hikâyesi İslâm'ın kutsal tarihine ve kozmik evrene bağlanarak genişletilir.⁵³ Sûrelerin zikredilmesinin Şif teolojisinin ontolojik temelini güçlendirme amacı taşıdığını vurgulayan yazar zımnen rivayetlerdeki siyasî yansımaları da ortaya koymaktadır.

İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr* isimli eserinde Hz. Ali'nin talepte bulunması ve sonra Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma'ya sormasından sonra gerçekleşen bu evlilik, Şif eserlerde eklemeler yapılmak suretiyle başka bir boyuta taşınmıştır. Bu rivayetler bağlamında Hz. Fâtıma'nın evliliği, babası Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile olan ilişkisini doğaüstü ve ilâhî bir rol bağlamında teyit eden bir unsur olarak ortaya çıkar. Bununla birlikte bu evlilik, onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri olan Allah ve Kur'an nezdindeki yüce konumunu da pekiştirir.

Sa'd b. Muâz'ın Teşviki

Büreyde b. el-Husayb'ın (ö. 63/682-83 [?]) naklettiği rivayete göre, Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma'ya evlenme teklif edenleri reddedince Ensâr'dan bir grup, Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'in Hz. Fâtıma'yı ona vermek istediğini ve bu nedenle diğer teklifleri geri çevirdiğini ifade etmiştir. Bu grup, Hz. Ali'ye evlenme talebinde bulunmasını önerir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in yanına gidip Hz. Fâtıma ile evlenme arzusunu belirtir. Hz. Peygamber, yalnızca "Merhaba, hoş geldin" demekle yetinir ve Hz. Ali ayrılır. Daha sonra Hz. Ali, söz konusu grubun yanına döner ve Hz. Peygamber'in kendisine söylediği sözleri aktarır. Grup, bu sözlerin Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi ailesinden biri olarak kabul ettiği anlamına geldiğini söyler. Ardından Hz. Ali, Hz. Peygamber'den kararını öğrenmek için tekrar huzuruna çıkar ve Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi kızıyla evlendirir.⁵⁴ İbn Abbâs'tan aktarılan rivayette ise benzer bir olay söz konusu olmakla birlikte, Hz. Ali'yi teşvik eden kişinin Sa'd b. Muâz (ö. 5/627) olduğu ifade edilmiştir. Hz. Ali, diğer iki kişinin aksine mal varlığı bulunmadığını ve bu sebeple çekindiğini belirtmesine rağmen Sa'd b. Muâz'ın ısrarıyla Hz. Fâtıma'yı istemek üzere Hz. Peygamber'in huzuruna çıkar.⁵⁵ Hz. Ali'nin mal varlığı açısından kendisini kıyasladığı diğer iki kişinin kimlikleri hakkında rivayetlerde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu kişiler, Hz. Peygamber'in diğer damatları veya Hz. Fâtıma'yı isteyen diğer şahıslar olabilir.

Yakın Bir Kadının Teşviki

Başka bir rivayete göre, Hz. Ali'nin evliliğe teşvik edilmesinde önemli bir rol oynayan Hz. Ali'nin yakınında bulunan bir kadındır. Bu kadın, Hz. Fâtıma'yı istemek üzere gelen kişileri Hz. Ali'ye bildirir ve bu durumdan haberdar olup olmadığını sorar. Hz. Ali, bu gelişmelerden haberdar olmadığını ifade eder. Kadının, Hz. Ali'ye neden Hz. Fâtıma'yı istemediğini sorması üzerine, Hz. Ali mehir olarak sunabileceği bir şeyin bulunmadığını belirtir. Kadın, Hz. Peygamber'den kızını istemesi durumunda talebinin kabul edileceğini ve çekinmemesi gerektiğini ifade eder. Kadının ısrarı üzerine Hz. Ali, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkar ancak heybeti karşısında konuşmakta zorlanır. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye "Fâtıma'yı istemeye mi geldin?" diye sorar. Hz. Ali olumlu yanıt verdiğinde, Hz. Peygamber mehir olarak ne sunabileceğini sorar ve sonrasında Hz. Fâtıma'yı Hz. Ali ile evlendirir.⁵⁶

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Teşviki

Bazı rivayetlerde, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in kendilerini reddetmesinin ardından Hz. Ali'ye giderek Hz. Fâtıma'yı istemesi için uygun bir kişi olduğunu belirttikleri ve onu bu konuda teşvik ettikleri bildirilmektedir. Rivayetlerin bir kısmında bu görüşmenin mescitte gerçekleştiği, diğerlerinde ise mescit bilgisinin bulunmadığı görülmektedir. Hz. Ali'yi evinde bulamayan Hz. Ebû Bekir ve

⁵³ Klemm, "Image Formation of an Islamic Legend", 198-199.

⁵⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, nşr. Ali Ebû Yemânî Eymen (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995), 1/76; ed-Dülâbi, *ez-Zürriyyetü't-tâhire*, 64.

⁵⁵ el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 43/120-121.

⁵⁶ Muhibbüddin et-Taberî, *Zehâ'irü'l-'ukbâ fî menâkibi zevi'l-kurbâ*, 28.

Hız. Ömer, çalışmakta olduğu bahçeye giderek kendisiyle konuşmuşlardır. Özellikle Hız. Ali'nin Hız. Peygamber'e yakınlığına ve İslâm'daki önceliğine vurgu yapmışlardır. Bu teşvikler sonucunda Hız. Ali, Hız. Peygamber'in huzuruna çıkarak Hız. Fâtıma ile evlenme talebinde bulunmuştur.⁵⁷

Sahâbiler tarafından yapılan bu teşviklerin, tarihsel süreçte Hız. Ali'nin üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla delil olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, "Resûlullah'ın ashabının bu konuda görüş birliği içinde olmaları ve Fâtıma'ya layık tek kişinin Ali olduğunda ittifak etmeleri, Ali'nin onların nezdindeki üstün konumuna açık bir delil olarak sunulmaktadır. Ayrıca, Hız. Peygamber'in yanında sahip olduğu makam ve mevki, bu hususta hiçbir kimsenin ona denk olmadığını göstermektedir. Ali'nin Hız. Fâtıma'yı talep etmesinin ise diğer tüm ileri gelenlerin Hız. Peygamber'e başvurup reddedilmelerinin ardından gerçekleşmiş olması önem taşımaktadır."⁵⁸ Bu ifadeler Şîa anlayışında Ali- Fâtıma evliliğinin, Hız. Ali'nin hem sahâbe nezdindeki yüksek değerini hem de Peygamber ile olan yakın ilişkisini vurgulayan önemli bir argüman olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Sünnî kaynaklarda, Hız. Fâtıma'nın evliliği üzerine Hız. Peygamber'in ilâhî bir hüküm beklediğini ifade ettiği belirtilmekle birlikte bu ilâhî hükmün nasıl gerçekleştiğine dair ayrıntılar sunulmamaktadır.⁵⁹ Şîa kaynakları ise bu olayın farklı bir perspektiften ele alınmasını ve konunun daha detaylı analizini gerektirmektedir. Bu çerçevede, olayın derinlemesine incelenmesi için kaynakların kapsamlı bir şekilde ele alınması önem arz etmektedir.

2.2.2. Hız. Ali ile Hız. Fâtıma'nın İlahî bir Kararla Evlendirilmesi

Şîa kaynaklarında, Hız. Ali ve Hız. Fâtıma'nın evliliğinin sadece dünyevî bir olay olarak değil, aynı zamanda semada meleklerin huzurunda gerçekleşen semavî bir olay olarak rivayet edilmektedir. İlk dönem kaynaklarında yer alan bu anlatının, zamanla daha ayrıntılı hale geldiği görülmektedir. Örneğin, Ya'kübî (ö. 292/905'ten sonra), hicretin ardından birçok Muhacir'in Hız. Fâtıma ile evlenmek istediğini ancak Hız. Peygamber'in onu Hız. Ali ile evlendirdiğini kaydeder. Ayrıca Hız. Peygamber'in, "Ali'yi ben değil, Allah evlendirdi." dediği aktarılmaktadır.⁶⁰ Bu rivayet, evliliğin ilâhî bir takdir sonucu gerçekleştiğini vurgulayan önemli bir ifadedir. Zamanla Şîa literatüründe bu fikri destekleyen birçok rivayet ortaya çıkmıştır. Her ne kadar olayın seyri, katılan kişiler ve sayı açısından farklılıklar gösterse de rivayetlerin ortak noktası, bu evliliğin kutsal olduğu ve ilâhî bir buyrukla önce semada gerçekleştiğidir. Böylece bu evlilik dünya üzerindeki diğer evliliklerden ayrılarak ona özel ve farklı bir anlam kazandırılmıştır. Aşağıda kronolojik olarak sıraladığımız rivayetler, ilgili rivayetlerdeki değişimi daha açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır.

Kuleynî'nin eserinde yer alan bir rivayet, Hız. Fâtıma ile Hız. Ali'nin evliliğinin ilâhî bir düzenlemeyle gerçekleştiği şeklinde bir anlatıya sahiptir. Bu rivayete göre, "Yirmi dört vecheli bir melek Hız. Peygamber'in huzuruna gelir ve Hız. Peygamber bu melekten Cebrâil'i karıştırarak "Ey Cebrâil, seni daha önce hiç böyle görmemiştin" der. Melek ise "Ben Cebrâil değilim ey Muhammed! Allah beni nuru nurla evlendirmem için gönderdi" diyerek, Hız. Fâtıma'yı Hız. Ali ile evlendirmekle görevlendirildiğini açıklar. Melek, Hız. Peygamber'in huzurundan ayrıldığında, Hız. Peygamber onun omuzları arasında "Muhammed, Allah'ın Resûlü ve Ali, onun vasfisi" yazısını görür. Bu durumu Hız. Peygamber sorar ve melek, bu yazının Allah'ın Hz. Âdem'i yaratmasından 22 bin yıl önce yazıldığını ifade eder."⁶¹ el-Kuleynî'nin bu rivayeti, Şîi düşüncede Hız. Ali'nin vasfîlik konumunun ezelî ve ilahî bir plana dayandığını ve bu evliliğin metafiziksel boyutunu vurgular.

İbn Merdeveyh'in senediyle anlatılan bir hadiste, Hız. Peygamber, Cebrâil'in kendisine Allah'ın Hız. Fâtıma ile Hız. Ali'yi evlendirdiğinde, cennetin bekçisi olan Rıdvan'a Tûbâ ağacına emretmesini buyurduğunu bildirir. Bu emirle birlikte, Tûbâ ağacı, Hız. Muhammed'in Ehl-i beyt'ini sevenler sayısınca ince yapraklar verdi. Daha sonra bu yapraklar üzerine melekler, her bir sevgi sahibi için nurdan yağmurlar

⁵⁷ ed-Dûlâbî, *ez-Zürriyyetü't-tâhire*, 63; el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 43/124, 125, 141.

⁵⁸ Ebu İlm, *Hazreti Fâtıma*, 109.

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/20.

⁶⁰ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Leiden: Brill, 1883), 120.

⁶¹ Ebü Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Kuleynî, *el-Furû'u'l-kâfî* (Tahrân: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1388/1968), 1/461.

yağdırdı. Bu nurdan yağmurla birlikte melekler, bu yaprakları aldı. Rivayet, kıyamet günü geldiğinde, bu meleklerin ellerinde o yapraklarla yeryüzüne inceklerini anlatır. O gün, her bir melek, karşılaştığı Ehl-i beyt'i seven birine bu yaprağı teslim edecek ve bu yaprak o kişiye cehennemden kurtuluş berati olarak verilecektir.⁶² Bu anlatı, Şîa geleneğinde Ehl-i beyt sevgisinin ahiretteki kurtuluşla ilişkilendirildiğini ve Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin evliliğinin ilâhî bir düzenlemeyle gerçekleştiğini vurgulayan bir hadistir. Aynı zamanda, Ehl-i beyt'e bağlılığın bireyin ahiretteki selameti açısından merkezî bir role sahip olduğu inancını pekiştirir.

Başka bir rivayete göre, Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın evliliği, Allah tarafından yedi kat göklerin üzerinde gerçekleştirildi. Bu ilâhî törenin şahidi Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil olup 70 bin melek de bu evlilik törenine tanıklık etmiştir. Rivayetin devamında, Allah'ın Tûbâ ağacına emir verdiği ve ağacın içindeki inci ve mücevherleri döktüğü belirtilir. Aynı zamanda, Allah huri kızlarına bu mücevherleri toplamalarını emretti ve onlar bu mücevherleri topladılar. Bu kıymetli hediyeler, kıyamete kadar aralarında takdim edilip paylaşılacaktır.⁶³

Bir başka rivayette ise Enes b. Mâlik'ten nakledildiği üzere, Hz. Peygamber bir gün mescitteyken Hz. Ali'ye hitaben şöyle der: "Bu, Cebrâil'dir; bana, Allah'ın seni Fâtıma ile evlendirdiğini ve bu evliliğe 40 bin meleğin şahit olduğunu bildiriyor. Allah, Tûbâ ağacına emir vererek inci ve yakutları üzerlerine saçmasını buyurdu ve huriler bu mücevherleri toplayarak kıyamete kadar birbirlerine hediye edecekler."⁶⁴

Bu bağlamda, Şîa kaynaklarında Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evliliğinin ilâhî bir takdir sonucu gerçekleştiği ve bu evliliğin imâmet zincirinin temelini oluşturduğu inancı, Şîa düşüncesinde önemli bir yer tutmaktadır. Hem dünyevî hem de semavî anlamlar taşıyan bu evlilik, Şîa teolojisinde Ehl-i beyt'e duyulan sevgi ve bağlılığın ahiret kurtuluşuyla ilişkilendirilmesi açısından da bir öneme sahiptir.

Sonuç

Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin evliliği, İslâm tarihinde derin bir anlam taşımaktadır. Bu evlilik, başlangıçta sıradan bir olay gibi görünse de zamanla ideolojik bir mücadelenin parçası haline gelmiştir. Sünnî kaynaklar bu evliliği sıradan bir olay olarak ele almakta ve evlilikle ilgili rivayetleri içinde abartılı anlatımlar bulunmadan nakletmektedir. Şîa kaynaklarında ise Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi onaylaması ve evlilik ilâhî bir emrin sonucu olarak görülmektedir. Hicrî 2-4. yüzyıllarda Sünnî kaynaklarda yer almayan rivayetlerin 4. yüzyıldan sonra Şîi kaynaklarda yer alması, Şîilerin kurdukları inanç sistemini âyet ve hadislerle destekleyerek güçlendirme ihtiyacından kaynaklanmıştır. İmâmet anlayışını destekleyen rivayetlerin Sünnî kaynaklarda yer alan rivayetlere eklenmesiyle ortaya çıkan yeni anlatılar kaynaklarda yer almaya başlamıştır.

Şîa inancı, Hz. Fâtıma'nın soyu üzerinden imâmetin devam ettiği anlayışını benimsemekte ve bu anlayış Şîa'nın teolojik ve politik temellerini oluşturmaktadır. Bu çerçevede Hz. Fâtıma, masumiyet ve kutsallığın sembolü; Hz. Ali ise imâmetin ilk halkası olarak kabul edilir. Bu birliktelik, sadece bireysel bir ilişki değil, dinî otorite ve liderliğin ilâhî bir dayanağını temsil etmektedir.

Evliliğin, Cebrâil ve diğer melekler huzurunda gerçekleşmiş olarak tasvir edilmesi, evliliğin kutsallığına katkı sağlamakla birlikte Ehl-i beyt'e duyulan sevgi ile ahiretteki kurtuluş arasında kurulan bağı da güçlendirmektedir.

Sonuç itibarıyla, bu evlilik, Şîa inancının teolojik ve politik temellerini oluştururken Hz. Fâtıma'nın tarihsel geçmişi ve sembolik anlamı da derinlemesine işlenmiştir. Şîa'nın imâmet anlayışının tezahürü olan manevî ve siyasî yapının şekillenmesinde Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın biyografileri üzerindeki anlatılar önemli bir rol oynamıştır. Bu durum da kaynaklarda yer alan anlatılarda dezenformasyona yol açmış, Hz. Fâtıma hakkındaki asılsız anlatıların oluşmasına sebep olmuştur.

⁶² Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ el-İsbahânî İbn Merdeveyh, *Menâkıbü Ali b. Ebî Tâlib(Derleme)* (Kum, y.y., ts.), 1.

⁶³ İbnü'l-Meğâzilî, *Menâkıbu Ali*, 409.

⁶⁴ Muhibbüddin et-Taberî, *Zehâ'irü'l-'ukbâ fî menâkıbi zevi'l-kurbâ*, 32.

Beyanname

1. **Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedirler.
2. **Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.
3. **Etik Beyan:** Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedirler.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef fi'l-hadis*. ed. thk. Habiburrahman A'zami. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1984.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*. çev. Burhan Köroğlu vd. İstanbul: Kitabevi, 3. Basım, 2001.
- Dûlâbî, Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed er-Râzî. *ez-Zürriyyetü't-tâhire*. nşr. Muhammed Cevâd. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1407/1987.
- Ebu İlm, Tefvik. *Hazreti Fâtıma*. çev. Burhan Başak. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Espósito, John L. *Oxford İslam Sözlüğü*. çev. Nurullah Koltaş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâ'îl. *el-Luma fi'r-red 'alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida*, nşr. Hammûde Zekî Gurâbe. y.y., ts.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâ'îl. *Makâlâtü'l-islâmiyyîn ve ihtilâfu'l-musallîn*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1426/2005.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-luğa*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâşî'l-Arabî, 2001.
- Halm, Heinz. *Shi'a Islam: From Religion to Revolution*. Princeton, NJ: Markus Wiener Publishers, 1997.
- İbn Babeveyh, Ebû Cafer Şeyh Sâduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin. *Risâletü'l-i'tikâdi'l-imâmiyye*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâlüddîn. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Merdeveyh, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ el-İsbahânî. *Menâkıbü'l-Alî b. Ebî Tâlib (Derleme)*. Kum, y.y., ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Men' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1968.
- İbnu'l-Megâzilî, Ebu'l-Hasan 'Alî b. Muhammed b. Muhammed b. et-Tayyib el-Vâsîti. *Menâkibu 'Alî*. San'â: Dâru'l-Âşâr, 1424/2003.
- Klemm, Verena. "Die Frühe Islamische Erzählung von Fatima bint Muhammad vom Habar zur Legende". *Der Islam*, 79i (2002), 47-86.
- Klemm, Verena. "Image Formation of an Islamic Legend: Fatima, The Daughter of The Prophet Muhammad". *Ideas Images and Methods of Portrayal: Insights into Classical Arabic Literature and Islam*. ed. Sebastian Günther. 181-208. Leiden: E.J. Brill, 2005.
- Kohlberg, Etan. "Gaybet Öncesi Şi'a'da İmam ve Toplum". çev. Mazlum Uyar. *Dinî Araştırmalar* 3/7 (2000), 227-256.
- Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb. *el-Furû'u'l-kâfi*. I-VIII Cilt. Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1388/1968.
- Lapidus, Ira M. *İslâm Toplumlari Tarihi*. çev. Yasin Aktay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Basrî. *el-Ahkâmu's-sultâniyye*. Kahire: Dârü'l-Hadis, y.y., ts.
- Meclisî, Muhammed Bâkr. *Bihâru'l-envâr*. I-CX Cilt. Beyrut: Muessesetü'l-Vefâ, 1403/1983.
- Modarressi, Hossein. *Crisis and Consolidation in the Formative Period of Shi'ite Islam: Abû Ja'far ibn Qiba al-Râzî and His Contribution to Imâmite Shi'ite Thought*. Princeton, NJ: Darwin Press, 1993.
- Muhibbüddin et-Taberî, Ebû'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed et-Taberî el-Mekki. *Zehâ'irü'l-'ukbâ fi menâkibi zevi'l-kurbâ*. Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1974.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Haddâdî. *Seyyidetü nisâ'i ehli'l-cenne Fâtimetü'z-Zehrâ*. thk. Abdüllatif Aşur. Kahire: Mektebetü'l-Kur'an, ts.
- Nur Veli, Abdülaziz Muhammed. "Haberu zevâci's- seyvide Fâtıma". *Journal of Saudi Historical Society* 4/8 (2003).
- Ömerî, Ekrem Ziyâ. *es-Siretü'n-nebeviyyeti's-sahiha*. Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 6. Basım, 1994.
- Öz, Mustafa - İlhan, Avni. "İmâmet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/201-203. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn. *Müsnedü'r-Rûyânî*. nşr. Alî Ebû Yemânî Eymen, Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995.
- Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm. *el-Milel ve'n-nihal*. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1404/1984.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr el-Âmülî İbn Rüstem. *Delâ'ilü'l-imâme*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1988.

Tahânevî, Muhammed b. 'Alî b. el-Kâdî Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Fârûkî el-Hanefî. *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1996.

Takî, Ebû Muhammed Hasen b. Alî el-Hâdî b. Muhammed el-Cevâd. *Tefsîrü'l-imâm el-Hasan el-Askerî*. çev. Adnan Turan-Muhammed Turan. İstanbul: İmam Rıza Dergahı Yayınları, 2018.

Ya'kübî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kübî. *Târîhu'l-Ya'kübî*. 3 Cilt. Leiden: Matbei'l-Beril, 1883.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2003.

"Tevâsîn". Erişim 19 Eylül 2024. <https://islamic-content.com/dictionary/word/6626>